

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

GIÁP THỊ THUỶ

**HỘI THOẠI
TRONG “ĐỀ MÈN PHIÊU LƯU KÝ”**

Chuyên ngành: Ngôn ngữ học

Mã số: 60.22.01

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ HỌC

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS Tạ Văn Thông

THÁI NGUYÊN - 2009

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu, kết quả trong luận văn là trung thực. Những kết luận khoa học của luận văn chưa từng được ai công bố trong bất kì công trình nào khác.

TÁC GIẢ LUẬN VĂN

Giáp Thị Thuỷ

MỤC LỤC

TRANG PHỤ BÌA

LỜI CAM ĐOAN

MỤC LỤC

CÁC CHỮ VIẾT TẮT

MỞ ĐẦU

1. LÍ DO CHỌN ĐỀ TÀI	1
2. LỊCH SỬ VẤN ĐỀ	2
2.1. Nghiên cứu hội thoại trong các tác phẩm văn học nói chung	2
2.2. Nghiên cứu hội thoại trong các tác phẩm của Tô Hoài và trong Dế Mèn phiêu lưu ký.....	4
3. ĐỐI TƯỢNG VÀ PHẠM VI NGHIÊN CỨU	6
3.1. Đối tượng nghiên cứu	6
3.2. Phạm vi nghiên cứu	6
4. MỤC ĐÍCH VÀ NHIỆM VỤ NGHIÊN CỨU	7
4. 1. Mục đích.....	7
4.2. Nhiệm vụ nghiên cứu.....	7
5. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU	8
6. ĐÓNG GÓP CỦA LUẬN VĂN	8
6.1. Về lí luận	8
6.2. Về thực tiễn	8
7. BỐ CỤC CỦA LUẬN VĂN	8
CHƯƠNG 1- CƠ SỞ LÝ THUYẾT	9
1.1. LÝ THUYẾT HỘI THOẠI TRONG NGỮ DỤNG HỌC	9
1.2. HỘI THOẠI VÀ VỊ TRÍ HỘI THOẠI TRONG VĂN HỌC TIỂU KẾT	22
TIỂU KẾT	25
CHƯƠNG 2- CẤU TRÚC HỘI THOẠI TRONG DMPLK	26
2.1. ĐẶC ĐIỂM CỦA CUỘC THOẠI TRONG DẾ MÈN PHIÊU LƯU KÝ	26
2.1.1. Hình thức hội thoại trong các cuộc thoại	26

2.1.2. Các loại vai giao tiếp trong các cuộc thoại	29
2.1.3. Hoàn cảnh giao tiếp trong các cuộc thoại	32
2.1.4. Đích giao tiếp của các cuộc thoại	33
2.1.5. Sự phù hợp với các nguyên tắc hội thoại ở các cuộc thoại	35
2.1.6. Cấu trúc của các cuộc thoại	37
2.2. ĐẶC ĐIỂM CỦA ĐOẠN THOẠI TRONG DẾ MÈN PHIÊU LƯU KÝ.....	40
2.2.1. Hình thức hội thoại trong các đoạn thoại	40
2.2.2. Các loại vai giao tiếp trong các đoạn thoại	46
2.2.3. Hoàn cảnh giao tiếp trong các đoạn thoại	49
2.2.4. Đích giao tiếp trong các đoạn thoại	53
2.2.5. Cấu trúc các đoạn thoại.....	56
2.3. ĐẶC ĐIỂM CỦA CẶP THOẠI TRONG DẾ MÈN PHIÊU LƯU KÝ.....	60
2.3.1. Cấu trúc của cặp thoại	60
2.3.1.1. Cặp thoại một tham thoại	60
2.3.1.2. Cặp thoại hai tham thoại	61
2.3.1.3. Cặp thoại ba tham thoại	62
2.3.1.4. Cặp thoại phức tạp	63
2.3.2. Tính chất của các cặp thoại	65
2.3.2.1. Cặp thoại chủ hướng	65
2.3.2.2. Cặp thoại phụ thuộc	66
2.3.2.3. Cặp thoại tích cực và tiêu cực	67
2.3.3. Liên kết hình thức đối với các cặp thoại.....	68
2.4. ĐẶC ĐIỂM CỦA THAM THOẠI TRONG DẾ MÈN PHIÊU LƯU KÝ	72
2.4.1. Đặc điểm của các loại tham thoại chức năng.....	72
2.4.1.1. Đặc điểm của tham thoại dẫn nhập.....	72
2.4.1.2. Đặc điểm của tham thoại hồi đáp	73

2.4.1.3. Tham thoại hỏi đáp- dẫn nhập	74
2.4.2. Cấu trúc của tham thoại trong Dế Mèn phiêu lưu ký	76
2.5. ĐẶC ĐIỂM CỦA HÀNH VI NGÔN NGỮ TRONG DẾ MÈN PHIÊU LƯU KÝ.....	77
2.5.1. Hành vi có hiệu lực ở lời	77
2.5.2. Hành vi mở rộng.....	79
2.5.3. Liên kết hành vi	81
TIỂU KẾT	83
CHƯƠNG 3 - SỰ THỂ HIỆN NHỮNG QUAN HỆ LIÊN CÁ NHÂN - PHÉP LỊCH SỰ TRONG DẾ MÈN PHIÊU LƯU KÝ.....	84
3.1. CÁC LOẠI QUAN HỆ LIÊN CÁ NHÂN TRONG DẾ MÈN PHIÊU LƯU KÝ.....	84
3.2. SỰ THỂ HIỆN PHÉP LỊCH SỰ QUA NGÔN TỪ TRONG DẾ MÈN PHIÊU LƯU KÝ	85
3.2.1. Đặc điểm chung của các phương tiện ngôn ngữ thể hiện phép lịch sự trong Dế Mèn phiêu lưu ký.....	85
3.2.2. Sự miêu tả các phương tiện cụ thể	87
3.2.2.1. Rào đón.....	87
3.2.2.2. Vuốt ve	87
3.2.2.3. Dùng trợ từ	90
3.2.2.4. Hành vi nói gián tiếp.....	92
3.2.2.5. Bày tỏ tình hình bi quan.....	94
3.2.2.6. Nêu lí do	96
3.2.2.7. Dùng hô ngữ	98
3.2.2.8. Dùng tình thái từ	99
3.2.2.9. Dùng từ ngữ xưng hô	101

3.2.2.10. Xin lỗi, cảm ơn	105
3.2.2.11. Khích lệ đúng mức.....	106
3.2.2.12. An ủi động viên	107
3.2.2.13. Hứa hẹn	107
3.2.2.14. Khen ngợi	108
3.2.2.15. Xin phép và mời mọc.....	109
3.2.2.16. Dùng kính ngữ	111
<i>TIỂU KẾT</i>	112
KẾT LUẬN	113
TÀI LIỆU THAM KHẢO	116

CÁC CHỮ VIẾT TẮT

CT	Cặp thoại
CTCH	Cặp thoại chủ hướng
CTPT	Cặp thoại phụ thuộc
DMPLK	Đế Mèn phiêu lưu ký
HV	Hành vi
HVCH	Hành vi chủ hướng
HVPT	Hành vi phụ thuộc
HVMR	Hành vi mở rộng
Sp1	Nhân vật hội thoại thứ nhất
Sp2	Nhân vật hội thoại thứ hai
TT	Tham thoại

MỞ ĐẦU

1. LÍ DO CHỌN ĐỀ TÀI

- DMPLK (được viết từ năm 1941, với lần xuất bản thứ nhất mang tên là “Con Dế Mèn”) là một trong những tác phẩm đầu tay của Tô Hoài. Đây được xem là tác phẩm đặc sắc, đã làm say mê độc giả nhiều thế hệ và được dịch ra nhiều thứ tiếng. Truyện kể về cuộc phiêu lưu kì thú và đầy sóng gió của chàng hiệp sĩ Dế Mèn trong thế giới loài vật, với ước mơ “xây dựng thế giới đại đồng, muôn loài kết thành anh em”...

Góp phần làm nên sự thành công của tác phẩm, không thể không kể đến sự quan sát và miêu tả tinh tường, cách sử dụng ngôn từ khéo léo và sáng tạo, đặc biệt phải kể đến cách tạo nên những cuộc hội thoại rất đa dạng trong một thế giới ồn ào, sinh động, nhiều vẻ... của các nhân vật - các loài vật được nhân hoá, trong tác phẩm này.

- Ở Việt Nam, Ngữ dụng học đã không còn mới mẻ, đặc biệt khi vận dụng xem xét sự sử dụng ngôn ngữ trong các tác phẩm văn học (chẳng hạn các tác phẩm của Vi Hồng, Nam Cao, Kim Lân, Nguyễn Huy Thiệp...). Tuy nhiên, cho đến nay chưa có công trình nào nghiên cứu đầy đủ và sâu sắc về hội thoại trong các tác phẩm của Tô Hoài, đặc biệt trong truyện DMPLK, dưới cái nhìn của ngữ dụng học.

- Là một giáo viên trung học phổ thông, tác giả luận văn này luôn băn khoăn trước những câu hỏi đặt ra trong các quá trình tìm hiểu và giảng dạy văn học: Để hiểu được kĩ càng, có cơ sở hơn đối với một tác phẩm văn học, chẳng hạn như đối với DMPLK của Tô Hoài, phải chăng có thể từ góc nhìn ngôn ngữ học? Từ việc xem xét hội thoại trong một tác phẩm, chẳng hạn trong DMPLK của Tô Hoài, có thể hiểu rõ thêm về tính cách nhân vật, về văn hoá cộng đồng, về phong cách nghệ thuật nhà văn hay không?

Đó là những lí do để tác giả luận văn chọn đề tài nghiên cứu: "*Hội thoại trong “Đế Mèn phiêu lưu ký”*”.

2. LỊCH SỬ VẤN ĐỀ

2.1. Nghiên cứu hội thoại trong các tác phẩm văn học nói chung

Từ khi ngữ dụng học ra đời, hội thoại đã trở thành đối tượng được các nhà nghiên cứu đặc biệt quan tâm. Có thể kể đến một số luận án tiến sĩ, luận văn thạc sĩ, những bài nghiên cứu: *Hội thoại trong truyện ngắn của Nam Cao* (luận án tiến sĩ của Mai Thị Hảo YẾN, Trường Đại học Sư phạm I, Hà Nội, 2006). Ở luận án này tác giả đã đi vào miêu tả cấu trúc của các hình thức thoại dẫn trong truyện ngắn của Nam Cao với các kiểu loại: thoại dẫn trực tiếp, thoại dẫn gián tiếp. Qua đó tác giả đã làm sáng tỏ lí thuyết về hội thoại trong dụng học như các hình thức cơ bản của việc dẫn thoại, các hành vi ngôn ngữ, các phát ngôn ngữ vi, các tham thoại và các biểu thức ngữ vi..., hướng tới xây dựng các mô hình hội thoại trong tác phẩm văn học nói chung. Tuy nhiên tác giả mới chỉ đặt ra mục tiêu nhận diện đối tượng chứ chưa đi vào nghiên cứu về chức năng hội thoại trong tác phẩm văn học.

Trong *Hội thoại trong sáng tác của Nam Cao trước Cách mạng Tháng Tám (đặc điểm sử dụng từ ngữ trong quan hệ với nhân vật)* (luận văn thạc sĩ của Phạm Văn Khanh, Trường Đại học Sư phạm Hà Nội, 2006), tác giả chủ yếu đi vào tìm hiểu đặc điểm sử dụng từ ngữ trong hội thoại của các nhân vật trong các tác phẩm nói chung của Nam Cao trước Cách mạng Tháng Tám, đặc biệt mối quan hệ giữa ngôn ngữ hội thoại với đặc điểm hình tượng nhân vật, qua đó thấy được đặc điểm nhân vật qua ngôn ngữ hội thoại phù hợp với ý đồ nghệ thuật của nhà văn.

Với đề tài *Bước đầu tìm hiểu lời thoại trong văn xuôi Vi Hồng* (luận văn thạc sĩ của Hoàng Thị Quỳnh Ngân, Đại học Sư phạm Thái Nguyên, 2008), tác giả đã đi vào giải quyết một số vấn đề như: tìm hiểu đặc điểm ngôn ngữ

của lời thoại văn xuôi Vi Hồng để hiểu về phong cách nghệ thuật của nhà văn, hiểu thêm về ngôn ngữ đồng bào dân tộc thiểu số nói riêng, đồng bào miền núi Việt Bắc nói chung, bước đầu tìm hiểu lí thuyết hội thoại từ góc nhìn văn hoá...

Ngoài những luận án, luận văn kể trên, còn có thể kể đến những bài viết về mặt này hay mặt khác của hội thoại trong các tác phẩm văn chương như: *Các kiểu thoại dẫn trực tiếp, tự do trong truyện ngắn Nam Cao* của Mai Thi Hảo Yến (1998); *Ngôn ngữ đối thoại trong tiểu thuyết Vũ Trọng Phụng* của Đinh Trí Dũng (1999); *Hiệu quả nghệ thuật của lời thoại nhân vật trong truyện ngắn Tưóng về hưu của Nguyễn Huy Thiệp* của Nguyễn Thị Hương (1999); *Chất quê kiểng trong lời thoại của bà cụ Tứ - truyện ngắn Vợ Nhặt của Kim Lân* của Lương Thị Bình (2002); *Hành vi nhận xét đánh giá qua lời thoại nhân vật của truyện ngắn Chu Lai* của Cao Xuân Hải (2005); *Từ hô gọi trong lời đối thoại và độc thoại của nhân vật qua khảo sát truyện ngắn Nguyễn Huy Thiệp* của Lê Thị Sao Chi (2005); *Ngôn ngữ đối thoại nhân vật trong sáng tác của Franzkafka* của Đỗ Thị Thu Hằng (2007); *Nghệ thuật tổ chức đối thoại trong tác phẩm Vũ Trọng Phụng* của Châu Minh Hùng (2007)...

(Nói về những nghiên cứu về hội thoại trong các tác phẩm văn học nói chung, tất nhiên còn phải kể đến những nghiên cứu đối với hội thoại trong những tác phẩm của Tô Hoài. Xin được trình bày về những nghiên cứu này ở mục sau).

Như vậy, đã có không ít những công trình cũng như những bài viết nghiên cứu về hội thoại trong các tác phẩm văn học, xem xét hội thoại ở rất nhiều khía cạnh khác nhau. Nhưng, hầu như chưa có công trình nào đi vào nghiên cứu cụ thể, chi tiết đặc điểm của cuộc thoại và các đơn vị nó bao hàm thông qua việc xem xét các cấu trúc hội thoại, sự biểu hiện của các quan hệ liên nhân..., trong một tác phẩm cụ thể.